

Schrijven

Kun je dat leren?

KRISTIEN HEMMERECHTS

D/2016/45/180 – ISBN 978 94 014 3547 5 – NUR 624

VORMGEVING OMSLAG Compagnie Paul Verrept

AUTEURSPORTRET Stephan Vanfleteren

VORMGEVING BINNENWERK Stefaan Verboven | LetterLust

© Wit Zand BVBA & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2016.

Uitgeverij LannooCampus maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediativisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden.

Niets van deze uitgave mag verveelvoudigd worden en/of
openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie,
microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij LannooCampus

Erasme Ruelensvest 179 bus 101

3001 Leuven

België

www.lannoocampus.be

Inhoud

Schrijven – Kun je dat leren? 7

Index 150

Verantwoording 151

IN MIJN TIJD BESTOND DAT NIET, CREATIEF SCHRIJVEN. En als het bestond, was het in ieder geval niet doorgedrongen tot Strombeek-Bever, waar ik opgroeide, en ook niet tot de Mutsaard, waar ik naar school ging in het Maria Assumpta Instituut, later het Maria Assumpta Lyceum. Die *upgrading* gebeurde synchroon met de onze: van kleuterschool en lagere school naar middelbare school. In het eerste gebouw zaten een ‘garderie’ en een ‘infirmerie’, woorden die later uit mijn woordenschat verdwenen en die ik als schrijver nooit heb gebruikt. Ze hoorden immers niet thuis in het Nederlands. De school lag op Brussels grondgebied en had een Nederlandstalige en een Franstalige afdeling. De Vlamingen in die buurt hadden het over ‘sacoché’, ‘plomb’, ‘évier’, ‘salopette’, ‘trottinette’, ‘soupape’, ‘palier’, ‘volets’ en zo verder. Maar we zeiden niet ‘capuchon’ en ook niet ‘caissière’, wat de Nederlanders wel deden en doen. Wij zeiden en zeggen ‘kap’ en ‘kassierster’. Bij mijn man thuis liep ’s morgens de ‘réveil’ af, want dat huis stond niet ver van de Franse grens en zo sloop ook in hun Nederlands een mondje Frans. Zij spraken trouwens geen Nederlands, maar West-Vlaams, net als mijn grootouders. En ook mijn moeder sprak het, althans met hen, maar zij hadden het niet over de ‘réveil’. Mijn oma droeg wel ‘des bas nylon’, een ‘soutien-gorge’, een ‘gaine’ en een ‘combinaison’, en ze liet haar haar kappen bij de ‘coiffeuse’. Die legde een ‘mise en plis’. Er bestond – en bestaat – een soort van twee- of zelfs drietaligheid binnen één taal. Dat geldt vast niet alleen voor het Nederlands. Mijn oma dronk altijd ‘een sjatje kaffee’, mijn moeder dronk ‘een tas koffie’ en mijn vader ‘een kop koffie’. Als ik aan mijn studenten vraag of ze een tas dan wel een kop koffie drinken, antwoorden ze allemaal: een tas. Verandert die tas dan plotseling in een kop in een geschreven tekst? Of blijft het gewoon een tas? Ik blijf het antwoord op die vraag schuldig, al verkies ik een kop koffie boven een tas. Een tas koffie is niet echt mijn kopje thee. En ja, waarom mag die uit het Engels ontleende uitdrukking wél? Omdat ze leuk is? Omdat we sowieso veel Engelse woorden en uitdrukkingen overnemen?

In Nederlandse oren klinkt ‘Kun je een beetje koffie gieten in mijn tas?’ als een bevreemdend verzoek. In de mijne ook, maar dat is het resultaat van

jaren schrijven voor Nederlandse redacties en correctoren. Ik zeg bijvoorbeeld ‘vouwfiets’ en niet ‘plooi-fiets’, want – zo leg ik aan Vlamingen telkens weer uit, op een plooi-fiets kun je niet fietsen. Die plooi is onder je gewicht. ‘Plooien’ en ‘vouwen’ zijn twee verschillende dingen en het is dus echt wel handig om over twee verschillende werkwoorden te beschikken. Zo is ‘een tas’ iets anders dan ‘een zak’ en ook dan ‘een kop’ of ‘een beker’ of ‘een mok’.

Ik herinner me hoe bevrijdend ik het Engels vond, waar grotere eensgezindheid leek te heersen. Ook in het Engels is veel Frans terechtgekomen – en niet alleen Frans, maar die leenwoorden hebben nu hun plekje gevonden, niemand maalt daar nog om. Wij malen ons suf. Er gaat zelden een les creatief schrijven voorbij zonder dat er over een woord gepiekerd wordt. Meestal eindigt de discussie met: er bestaat geen eenduidig antwoord, **taal is voortdurend in beweging**; de normen van gisteren liggen vandaag te roesten in het containerpark.

IEDEREEN BRENGT ZIJN OF HAAR RUGZAK TAAL MET ZICH MEE. En wat zit er allemaal al niet in? Woorden en uitdrukkingen, regels en voorschriften, fouten en slordigheden, maar ook herinneringen en emoties. Aan woorden en taal kleeft emotie. Mijn kleinkinderen eten graag lolly’s, maar dat woord roept bij mij weinig op. Als kind op vakantie in Spanje mochten mijn zus en ik iedere dag in de plaatselijke bodega een ‘lekstok’ kopen. Die kostten één peseta, of alleszins belachelijk weinig. Bij het horen van ‘lekstok’ verschijnt een glimlach op mijn lippen, net als bij ‘gaine’ en ‘combinaison’, maar kan ik die woorden gebruiken? Zullen andere mensen ze begrijpen? Hebben ze enige emotionele waarde voor hen? Betekenen ze iets? Je kunt bezwaarlijk een verklarende voetnoot bij bepaalde woorden plaatsen. Bij oudere teksten gebeurt dat. Bij *Ulysses* van James Joyce, bijvoorbeeld, hoort intussen een kleine bibliotheek aan annotaties, maar van een tekst voor tijd- en landgenoten mag je verwachten of hopen dat die geen uitleg behoeft.

En hoe zit het met slordigheden? Als iemand schrijft: ‘dan at hij kaas uit van die plasticjes’, werkt die zin dan nog wanneer je ervan maakt: ‘dan at hij

kaas waarvan elk plakje individueel verpakt was in doorschijnende plastic folie? Dat bedoelde de studente, maar ze wilde haar ervaring en perspectief als kind weergeven, het kind dat keek naar de kaas etende vader, het kind dat niet precies wist hoe die kaas heette, en ook wist het niet wat het moest denken van die vader. Misschien moest het 'dan at hij kaas in plastic' worden, maar nee, dat klinkt alsof die kaas van plastic is gemaakt. Ik zeg en schrijf 'plastic' onder Nederlandse invloed, terwijl iedereen in Vlaanderen het over 'plastic' heeft. 'Wij' zeggen niet 'plakjes' kaas maar 'sneetjes'. Als je 'plakjes kaas in plastic verpakt' googelt, krijg je als eerste afbeelding wat wordt bedoeld. Dat is alleszins het goede nieuws: er bestaan woorden voor, of toch een omschrijving. Maar zijn het woorden die we kunnen of willen gebruiken? Zou een kind ze hebben gebruikt?

Ook de studente is op zoek gegaan en mailt me dit verslag: 'Kaas uit plasticjes noem je, denk ik, het best "Amerikaanse kaas". Amerikanen noemen het "kraft singles" of zoiets. Omdat het niet echt kaas is en omdat ze het niet Amerikaans willen noemen. Maar "Amerikaanse kaas" gaf mij het beste resultaat op Google Afbeeldingen. In het Nederlands lijkt er niet echt een woord voor te zijn.' En nog eens een week later mailt ze me dit: 'Ik ben de kaas in de Aldi tegengekomen. Het heet "smeltkaas".' Allemaal goed en wel, maar 'smeltkaas' hoeft niet per se in plakjes te worden verkocht, en het hoeven al helemaal geen individueel verpakte plakjes te zijn.

Soms is het knarsetanden met dat Nederlands van ons, en die onduidelijke status van de taal. Is het Nederlands? Is het Vlaams? Hoeveel streektaal laat je toe? Hoeveel spreektaal? In welke mate moet schrijftaal afwijken van spreektaal? En dan zijn we eigenlijk nog niet begonnen, dan staat er nog geen woord op papier.

Alles mag, zeg ik vaak, als het om een bewuste keuze gaat. Je mag in je rugzak grabbelen en een woord pakken waarvan je weet dat het niet in Van Dale staat en er ook nooit in terecht zal komen, als je maar goed weet wat je doet en waarom je het doet.

En wat doe ik met ‘garderie’ en ‘infirmierie’? Weinig of niets. Het zijn fossielwoorden, al kan ik die ‘garderie’ nog zien. Zelf ben ik er nooit geweest, ik had zelfs een beetje te doen met die hele kleintjes in die ‘garderie’. ‘Kinderbewaarplaats, crèche, boswachterij’ geeft het woordenboek als vertaling. Wat is in hemelsnaam een ‘boswachterij’? Is dat een huisje waar een boswachter kan schuilen?

Begin maar eens, schrijver! Zoek je weg in die Babylonische spraakverwarring!

De kleuterschool noemden wij vroeger de ‘bewaarschool’. En ook het ‘fröbel’. Die ‘bewaarschool’ zat helemaal onder in mijn rugzak. Dankzij ‘kinderbewaarplaats’ is het woord omhooggeschoten. En het tovert een glimlach op mijn lippen. Je hebt ook ‘een huis van bewaring’. Dat is een gevangenis, vermoed ik.

‘Zoek het op in Van Dale’, zeg ik tegen de studenten. Of: ‘Wat zegt Van Dale? Op mijn werktafel staat de driedelige Van Dale binnen handbereik.’ Ik strek mijn arm erbij uit om te demonstreren hoe gemakkelijk ik die delen kan grijpen. ‘Ik wil altijd de meest recente editie in huis hebben.’ Ze kijken dan een beetje wazig, of misschien zelfs meewarig. Wie heeft er nou nog een papieren woordenboek in huis? Maar soms grijpen ze naar hun iPhone en zoeken een woord of uitdrukking op, zo ook naar aanleiding van een discussie over ‘bang van’ en ‘bang voor’. ‘Ze mogen allebei, maar “bang voor” geniet de voorkeur’, meldt iemand me. ‘Op welke site staat het?’ – ‘Onze Taal.’ – ‘Dat is een goede, die mag je vertrouwen.’ Voor de Nederlandse student in de groep klinkt alleen ‘bang voor’ goed. In mijn oren is er een verschil. Als ik zeg: ik ben bang voor mijn zoon, bedoel ik: ik ben bang dat hem iets zal overkomen; dat hij bijvoorbeeld in de handen van de verkeerde mensen zal vallen. ‘Ik ben bang van mijn zoon’ betekent dat hij me angst inboezemt. Voor mij is er een cruciaal betekenisverschil. Voor haar niet.

Misschien gaat het onderscheid terug op wat wij vroeger een onderwerpsgenitief en voorwerpsgenitief noemden. ‘Amor patri’ kon ‘liefde van de vader’ of ‘liefde voor de vader’ betekenen. Al dat Latijn en Grieks dat wij vroeger

kregen, en de aandacht voor syntaxis die daarbij hoorde, heeft mijn generatie er oog en gevoel voor bijgebracht. Maar dat is iets van vroeger, en er is veel goeds en boeiends voor in de plaats gekomen, aandacht voor creativiteit, bijvoorbeeld. Je hoort me niet klagen, maar het is soms schipperen, laveren tussen verschillende prioriteiten, tussen taalculturen.

UREN EN UREN KAN IK EROVER DOORBOMEN. De essentie zal wel dit zijn: hoe rijker je taal, hoe gevulder je rugzak, hoe meer registers je kunt bespelen, hoe beter gewapend je aan de start verschijnt, aan het witte blad dat op je wacht. **Als schrijver heb je maar één wapen: taal.** Je kunt je lezer niet diep in de ogen kijken; je kunt geen liedje voor hem of haar zingen, en ook geen dansje opvoeren, of foto's laten zien, of een YouTube-filmpje. Je hebt alleen maar taal. Omhels haar. Koester haar. Plaats haar op een voetstuk. Bemin en aanbid haar. En vooral: **leer luisteren naar taal.** Beschouw taal niet als een evidentie, zoals je dat met zuurstof doet. En ook die zuurstof is geen evidentie, maar dat is een ander verhaal. Snuffel aan taal, snuif en slorp zoveel mogelijk taal op, steel woorden, want woorden zijn van iedereen. We zijn allemaal napraters, papegaaien die de woordjes hebben herhaald die ons werden voorgezegd: neusje, kusje, jasje, muts, vingertjes, tenen, oor, mondje, melk, pap, mama, papa, bedje, beer. Je mag taal stelen. Zinnen meestal niet, maar woorden wel.

Niemand kan praten als hij/zij niet heeft horen praten. Luister dus.

En probeer een beetje boven de taal te gaan staan. Kijk er van op een verhoginkje naar. Bestudeer haar. Wees verwonderd. Verbaas je. Want dit is natuurlijk het grote probleem en de grote contradictie: dat de taal waarmee de schrijver het moet doen en waarvan hij of zij het moet hebben, dezelfde taal is waarmee we onnadenkend tateren en babbelen en chatten en zeveren en kletsen. Gek is dat wanneer je erover nadenkt. Maar ook weer niet zo gek, want voor een danser is het niet anders. We bewegen allemaal, maar de danser moet met diezelfde bewegingen kunst gaan maken, met diezelfde spieren, dezelfde set mogelijkheden. Wanneer wordt een beweging interessant, iets

waar we naar willen kijken? Ik kan me voorstellen dat het een danser pijn aan de ogen doet om al die mensen lomp en stuntelig te zien bewegen. En zo doet het de schrijver wel eens pijn aan de oren om mensen zich slordig en stuntelig te horen uitdrukken. Een kok zal dat misschien ook hebben wanneer die ziet wat mensen allemaal onnadenkend in hun mond proppen. En dat noemen ze dan voedsel, denkt die vast.

Les één van het creatief schrijven: let op taal; wees je bewust van taal; besef dat taal je vriendje is, je enige wapen. Stel je de vraag: wanneer wordt een zin interessant? Wat maakt dat we hem willen onthouden, overschrijven in een boekje of op een blad papier dat we aan de muur hangen? Of op de deur van een wc? Op Facebook?

Daar staat ook veel banaals, dat weet ik.

Ik schat dat ik de term creatief schrijven voor het eerst gehoord heb in Cambridge. De British Council organiseerde een cursus voor buitenlandse docenten Engelse literatuur, en op de laatste dag was er een sessie *creative writing* gepland. Dat was in 1982. Toen al kon je aan de University of East Anglia creatief schrijven studeren. Hun sterstudent was Kazuo Ishiguro, vandaag de dag een gelauwerd schrijver. Malcolm Bradbury en David Lodge hadden het liefdevol over 'Ishi'. Meer dan dertig jaar later bestaat er nog altijd geen opleiding creatief schrijven aan Belgische universiteiten of hogescholen, waarschijnlijk vanuit de gedachte dat het geen volwaardige academische discipline is, én de overweging dat het resultaat, de teksten, en ook de vorderingen van de studenten niet objectief meetbaar zijn. Hoe formuleer je de eindtermen? Welke criteria hanteer je om de studenten te evalueren? Spelling laat zich veel makkelijker meten en evalueren. Min één voor elke spelfout, min twee voor dt-fouten. Zoiets. Hoe je het ook aanpakt, het evalueren van stilistische kracht blijft onderhevig aan subjectiviteit. In het beste geval is er sprake van intersubjectiviteit. Wanneer 75 percent van de lezers een tekst waardevol vinden, maakt dit intersubjectieve oordeel aanspraak op een zekere mate van objectiviteit. Maar het blijft wel subjectief.

Ik heb mijn heel subjectieve voorkeuren. Zoveel zelfkennis heb ik wel om dat te beseffen. Maar die subjectieve voorkeuren kunnen worden gedeeld. Bij wijze van test vraag ik studenten wel eens om de sterkste zin of passage uit een tekst te halen. Vaak is er sprake van een verrassende consensus.

Ik los de heikele kwestie van de evaluatie op – want daaraan ontsnap je niet in een opleiding waar dan ook nog eens studiepunten en credits moeten worden verdiend – door het proces en het traject naar voren te schuiven, eerder dan het product. Een student die zich inzet, die actief deelneemt aan de discussies, en die zijn/haar best doet om met de feedback aan de slag te gaan, is per definitie geslaagd. Als hij of zij ook sterke zinnen schrijft, schiet dat cijfer de hoogte in. Ik kan heel gul zijn, maar ik word zuinig wanneer ik merk dat de student er met de pet naar gooit.

DE MEEST GESTELDE VRAAG OVER CREATIEF SCHRIJVEN IS NIET: Kun je dat meten? Maar wel: **Kun je dat leren? Het antwoord – mijn antwoord – luidt: ja en nee.** Er moet uiteraard een minimum aan talent voorradig zijn, en met talent bedoel ik: gevoeligheid voor taal. Sommige mensen horen het verschil niet tussen een slappe en een sterke zin, of tussen een ritmische en een logge. Taal heeft een muzikaliteit, kan een muzikaliteit hebben, maar als je oor die niet oppikt, blijf je er fataal doof voor. Goddank vormen taalongevoelige mensen de uitzondering op de regel. De meeste mensen horen het wél, zeker wanneer hun gehoor een beetje geoefend wordt. Taalgevoeligheid moet worden geactiveerd en ontwikkeld. Het oor moet leren luisteren naar taal. En tot mijn lichte verbijstering is dat bij veel studenten nooit gebeurd. Of die indruk krijg ik toch. Velen van hen lijken nooit bij formulering te hebben stilgestaan. Ze gebruiken allemaal wel taal, maar ze hebben zich daar nooit veel vragen bij gesteld. Soms vinden ze het zelfs eigenaardig wanneer je dat wel doet. Waarom doet die nou zo moeilijk? Het maakt toch allemaal niet uit. Klinkt het niet, dan zal het wel botsen. Gelukkig pikken de meesten het snel op.

Wie met enige aanleg gezegend is, kan in korte tijd veel opsteken én grote vooruitgang boeken. Een vriendin van me verklaart dat iedereen kan leren tekenen. Dat was haar op de kunstacademie gezegd, en dat had ze zelf ook ondervonden. Het betekent niet dat iedereen een groot kunstenaar kan worden, of dat in ieder mens een begenadigd kunstenaar schuilt, maar met goede begeleiding en inspirerende instructies, én een flinke dosis doorzettingsvermogen om te oefenen en te blijven oefenen, kan iedereen een zelfportret tekenen. Of een paard, of een boom. Ik wil het graag geloven, al heb ik het zelf niet uitgetest.

Een andere vriendin, een sopraan, houdt vol dat iedereen kan leren zingen. Het is een kwestie van techniek, toewijding en wilskracht. Je moet de goede leraar treffen die je op weg helpt. Om te beginnen moet je bij wijze van spreken worden ontluisd: de slechte gewoontes afleren, de verkeerde stem- en ademtechniek. En je moet durven. Gooi die klanken eruit. Durf je stem te gebruiken. Zij en ik hebben ooit een wandeling lang klanken lopen uitstoten. Heerlijk was dat! Je ontdekt plotseling iets in jezelf dat je nooit eerder gebruikt hebt: oerkreten. Die staan aan de wieg van het zingen, althans volgens die vriendin.

Geldt dat dan ook voor schrijven? Begint het met oerkreten? Junglekreten?

Ja, als je ermee bedoelt: het begint niet met clichés en ook niet met schoonschrijverij; wel met intensiteit, met kracht en noodzaak. De rest komt later wel, het schaven en schrappen, het slijpen van de ruwe diamant.

Maar ik besef dat het een gevaarlijk beeld is. Ook een docent creatief schrijven moet risico's durven te nemen. Hier hoort een smiley'tje.

JE KUNT ZO EINDELOOS DOORGAAN, WANT OOK VOOR DANSEN GELDT het. Elke mens zou zijn of haar profijt kunnen doen met danslessen, zeker wanneer die gegeven worden door een goede leraar, een leraar die inspirerende tips geeft en met wie – laat ik hier nu even een uitdrukking gebruiken waaraan ik een hekel heb, maar hij is hier op zijn plaats – het klikt. Als je eenmaal begint erover na te denken, besef je dat we eigenlijk allemaal

opgesloten zitten in onszelf. Er zit daar veel vastgeroest. Beweeg! Zing! Roep! Gooi het eruit! En vooral: durf, durf, durf! Of zoals in dat liedje van Wim de Craene: Breek uit jezelf!

Soms heb ik zin om tegen de studenten te zeggen: we gaan nu eerst allemaal een beetje huppelen. Of we gaan met onze armen zwaaien, zodat het bloed goed gaat stromen, de energie. Schrijven doe je niet alleen met je hoofd, maar met je hele lichaam, dus voel dat lichaam. En hup, hup, hup. Op dat punt zie ik vooral meewarige blikken op mij gericht, de huppelende docente. Of: is ze nou helemaal gek? Ze is niet gek, ze spreekt een diepe overtuiging uit. Een van de vele.

Niets is bevorderlijker voor de inspiratie dan bewegen. Als je vastzit in een tekst, als je niet weet hoe een verhaal verder moet, laat je werktafel en werkkamer achter je, en ga wandelen. Of neem de trein. Maar blijf niet zitten. Ik weet wel dat Jeroen Brouwers zweert bij zitten en blijven zitten, en dan komt het wel. Ik zeg: beweeg; haal een frisse neus; ga boodschappen doen, en je zult zien dat het weer zal gaan stromen. Wat is 'het'? De ideeën, de inspiratie, de taal, de zinnen.

DURF JE TE SMIJTEN, DURF TE VOELEN, DURF TE DENKEN, DURF TE ZIEN wat er te zien valt, durf je oren en ogen te gebruiken, te ruiken, te proeven, te smullen van het leven. Durf kritisch te zijn, durf te kijken. Haal die oogkleppen weg, maak de rem los.

Ik kan niet achterhalen wat het belangrijkste is voor een schrijver: taal of observatie. De ene keer zeg ik: schrijven begint met taal; de andere keer hou ik vol: schrijven begint met kijken. Echt kijken. En ook echt luisteren. Horen wat er te horen valt, zien wat er te zien is. En dan is er ook nog durven. **De heilige drievuldigheid van het schrijven: taal, observatie en durf.** Of: taal, observatie en lef.

En verbeelding? hoor ik u vragen.

Verbeelding komt later. Verbeelding moet worden gevoed. Met observatie, bijvoorbeeld.

Op dit punt beland vertel ik de studenten over George Orwell, die naar het noorden van Engeland trok omdat hij het leven van de mijnwerkers met zijn eigen ogen wilde kunnen observeren. Voordien had hij in Parijs en Londen op straat geleefd, want hij wilde aan den lijve ondervinden wat het betekende om dakloos te zijn. Pas dan kon hij erover schrijven, vond hij. En ook over Tom Wolfe vertel ik en zijn pleidooi voor *documentation*. Je hoeft het niet allemaal te verzinnen, zegt Wolfe, zeker als je het geluk hebt in New York te wonen, je moet gewoon kijken en observeren, rijk en boeiend materiaal ligt overal binnen handbereik. Zoveel mogelijk van die stad in een roman proppen, dat was de uitdaging die Wolfe zichzelf oplegde toen hij *Bonfires of the Vanities* schreef.

Wolfe citeert Emile Zola, zijn grote voorbeeld en held. Voor zijn roman *Germinal* daalde ook Zola in de mijnen af. Hij zag er een paard dat heel zijn leven beneden in de mijn blijft en vrachten trekt. Het paard wordt blind omdat het geen daglicht ziet. Nooit zal het de mijn verlaten, het zal er ook sterven. Zola zag in het paard een symbool voor de mijnwerkers zelf. Het was een prachtig en krachtig beeld dat hem door observatie van de werkelijkheid was aangereikt.

Het mantra van Zola en Wolfe hoor ik ook in een recente uitspraak van de bekroonde documentairemaakster Rachida El Garani: 'Brussel is een smeltkroes van culturen, je hoeft de straat maar over te steken en je botst op verhalen.'

Maar moeten wij dan allemaal documentairemakers worden? hoor ik u vragen. Natuurlijk niet. Maar je kunt niet boetseren zonder klei. Als je schrijft moet je het wel over iets hebben, groot of klein, dat maakt niet uit. Je hebt materiaal nodig waarmee je aan de slag kunt gaan. **Voed dus je verbeelding. Wees nieuwsgierig.** Denk aan Ilja Leonard Pfeijffer, die in Genua op een terras aan een tafeltje ging zitten met een notitieboekje. Hij noteerde wat hij zag, gebruikte die notities als materiaal voor zijn roman *La Superba* en won de Libris Literatuurprijs en de Inktap. Jaren eerder was Ernest Hemingway al in cafés gaan zitten loeren. Hij schreef er *A Moveable Feast* over. Als je het

nog niet gelezen hebt, moet je dat maar eens doen. En Mario Vargas Llosa ging maanden in de archiefkamers van de Dominicaanse Republiek zitten lezen en studeren om materiaal te verzamelen voor zijn meesterlijke roman *Het feest van de geit*.

Vergeet niet de mijnen in jezelf. Trek alle lades en kasten in je hoofd open. Glip kamers binnen waarvan de deur altijd potdicht heeft gezeten. Ga snuffelen op de zolders in je hoofd, daal af in de kelders. Besef dat je je eigen materiaal bent, materiaal dat je zomaar cadeau hebt gekregen. Plunder het naar hartenlust. Ken geen gêne.

En misschien ook: durf op je bek te gaan. Je krabbelt overeind en je begint opnieuw.

DIT ZIJN DE DINGEN DIE IK HUN VERTEL, WANNEER DE AANLEIDING zich voordoet, wat meestal vroeg of laat gebeurt. Ik heb meer tips, meer richtlijnen, meer overtuigingen en advies. Die komen meestal aan bod in reactie op een tekst of een vraag van een student. Het is veel zinvoller iets aan te kaarten naar aanleiding van een zin of tekst die voor ons ligt, dan wordt het concreter en levendiger. Creatief schrijven is niet een vak dat je ex cathedra doceert. Je kunt dat natuurlijk wel doen, maar er zal weinig blijven hangen. Ik ben eerder de coach die feedback geeft en naar hun feedback luistert, de feedback die ze elkaar geven en de feedback die ze geven aan mij. Vertrouwen is essentieel, en daarom moet het in twee richtingen gaan. Als ik wil dat zij naar mij luisteren, moet ook ik naar hen luisteren. Ik moet ruimte maken voor hun vragen, reacties, ergernissen, bedenkingen; ik moet een sfeer creëren waarin ze die veilig kunnen uiten zonder angst voor repercussies. Tijdens de eerste bijeenkomst druk ik hen op het hart dat ze me alles mogen zeggen. Ze mogen zich boos maken, ze mogen verontwaardiging laten blijken, ze mogen zeggen dat ik er geen verstand van heb. Wanneer alle stoom is afgeblazen, gaan we samen zoeken hoe we weer verder kunnen. Eén ding mogen ze niet doen: het niet zeggen. En vervolgens formuleer ik het plastischer: ze mogen hun kak niet inhouden.

‘Alles’ is uiteraard een groot woord. Uiteraard zeg ik hun niet ‘alles’, net zoals zij mij niet ‘alles’ zeggen, maar ik stel mij niet op als het literaire gezag dat de ene en enige literaire waarheid in pacht heeft. Die bestaat immers niet. Ook daaraan herinner ik hen dikwijls. Ik ben niet de god van de literatuur, niemand is dat.

Daarom heb ik ervoor gekozen om mijn schrijfadvis hier te presenteren naar aanleiding van lessen of workshops of seminaries die ik heb gegeven. Het is een fluïde vorm voor een fluïde proces. Ik heb ooit maar één boek over creatief schrijven gelezen, en daarin bracht iemand verslag uit van sessies creatief schrijven in een gevangenis. Het advies van die man voor zijn cursisten kon samengevat worden in één woord: precisie. Wees precies. En ook wel: wees specifiek. *Be precise, be specific*. Het was een Engelstalig boek.

Zelf heb ik ooit aan seksuele delinquenten een workshop creatief schrijven gegeven. Als ik het me goed herinner konden ze het als onderdeel laten gelden van de therapie die ze verplicht moesten volgen. Het waren allemaal mannen die zich aan pedofiele handelingen hadden schuldig gemaakt. Ik dacht toen: die mensen hebben een verhaal in hun hoofd; die hebben veel meegemaakt en veel uitgespookt, laat ik proberen hen te helpen het zo krachtig mogelijk op papier te zetten. Een moreel oordeel kwam er niet aan te pas. Daarvoor was ik niet ingehuurd. Ik maak zelden of nooit opmerkingen over wat cursisten schrijven. Als het maar goed geschreven is, mogen ze schrijven wat ze willen. Ik hanteer één uitzondering op die regel: ik schrik wel eens van hoe negatief jonge mensen over hun oudere medemens schrijven. Ze lijken ervan uit te gaan dat wie zijn veertigste verjaardag heeft gevierd in een emotionele, seksuele en professionele woestijn terecht komt. Ik kan het niet laten om hun het goede nieuws te melden: ook na veertig, zelfs na vijftig en zestig is er leven, zelfs boeiend leven. En er is seks.

Ook als ze het woord ‘neger’ gebruiken, zeg ik hun dat ik liever heb dat ze dat niet doen. Ik herinner me een tekst van iemand over een vakantie in Tanzania. Het Belgische gezin arriveerde in een lodge en werd door een ‘neger’ naar hun tent gebracht. ‘Misschien kun je hem de receptionist noemen, of

een bediende of medewerker. Als je een personage in Brugge in een hotel laat inchecken, zul je ook niet schrijven dat een blanke hem of haar de sleutel van de kamer overhandigt.' Ik huiver bij dat woord 'neger', maar er is dan altijd een student die opwerpt dat sommige 'negers' zelf het woord 'neger' gebruiken. Waarop ik dan weer: dat is anders wanneer ze het zelf doen. En ik dijk de discussie in, want ze dreigt oeverloos te worden en heftige emoties los te weken, zeker wanneer er studenten met een donkere huidskleur in de groep zitten. Als de studenten me te politiek correct vinden, is dat maar zo.

IK WIL ALLE STUDENTEN BEDANKEN DIE OOIT CREATIEF SCHRIJVEN bij me hebben gevolgd. Ik hoop dat ze er iets van hebben opgestoken, ik heb er in ieder geval veel van geleerd. Het heeft mijn inzicht in taal en teksten gescherpt, en ook in mensen. Het heeft me gedwongen om telkens opnieuw te zoeken naar de meest adequate en inspirerende feedback. Volgens Socrates is een goed leraar een vroedvrouw: je brengt mensen niets bij; je helpt hen louter te ontdekken wat ze al wisten, maar ze waren er zich nog niet van bewust. Zo leert een goede docent creatief schrijven de cursisten hun stem te ontdekken, hun stijl. Je zet hen op pad naar henzelf.

De docent moet over een flinke dosis psychologisch inzicht en empathisch vermogen beschikken. De ene student kan al wat meer hebben dan de andere. De ene moet met zachtheid worden benaderd, de ander heeft een stootje nodig. En soms slaat de docent de bal mis, en zijn er veel woorden nodig om de plooiën glad te strijken. 'Luister,' zeg ik dan, 'ik weet dat het hard kan aankomen. Maar het hoort erbij. Als je wilt schrijven en publiceren, krijg je kritiek en tegenwind. Je denkt toch niet dat ik alleen maar lof heb geoogst?' Ik leg hen uit dat de meeste boeken tot stand komen in een samenwerking tussen auteur en redacteur. En dat de redacteur soms een streep door bladzijde na bladzijde trekt. 'Het is altijd slikken, en je hebt tijd nodig om in te zien dat de redacteur gelijk heeft. Een goede redacteur heeft meestal gelijk.'

Schrijven is een stiel. Ook dat zeg ik hun vaak. De uitspraak over tien percent inspiratie en negentig percent transpiratie heeft een lange baard,

maar is daarom niet minder waar. Verrassend veel studenten lijken nog in de mythe van genialiteit te geloven: de schrijver die bezocht wordt door een al dan niet goddelijke muze, waarna de zinnen uit zijn of haar pen stromen. Elke schrijver kent die begenadigde momenten, maar ze zijn de uitzondering eerder dan de regel.

MIJN BIJZONDERE DANK GAAT UIT NAAR DE STUDENTEN VAN DE KU Leuven, de KU Leuven Campus Brussel en het Koninklijk Conservatorium van Antwerpen die me toestemming hebben gegeven verslag uit te brengen over de bijeenkomsten en zinnen uit hun teksten te citeren. De lijst is lang: Freja Verachtert, Hermien Baert, Isabelle De Vos, Elisa De Pestel, Stephanie Noach, Ellen Biesemans, Maxime Demey, Yasmine Genin, Jasmien Knaepen, Arjan Keijser, Aaike Meerten, Lode Nuyts, Anouschka Pauwels, Eline Rymenans, Sam Suttels, Vaën Vanroy, Thijmen Van Langenhoven, Laure Verhaegen, Ella Dalemans, Ben Tanghe, Prins Fimmers, Brechtje Deckers, Lynn Ververne, Selma Visscher, Evy Locqueneux, Marilyn Van Cauteren, Servaas Petrov, George Tyriard, Laura Van Mileghem, Oriana Cárdenas León, Sigrid Peters, Ellen Bouchier, Sam Kinet, Jul Vanherf, Tessa van Gemert, Jalil Haddioui, Svea Daniels, Daniël van Dijk, Sarah Verstrepen, Yanne Ryon, Leen Nijssen, Dimitri De Schutter, Hannah Allegaert, Melanie Asselmans, Hanne Surkyn, Marjolein Bruyndonckx, Tineke Wallens, Naomi Torfs, Joséphine Antoniol, Amélie Hurkens, Ine Van Hamme, Thomas Van Engeland, Lotte Meulemans, Sofie Martens, Lauranne Vanaken, Anne-Marie Buedts, Iefke Wauters, Sofie Coenen, Marlieke Shaw, Iris Braeckman, Liesa Van Dyck, Julie Destuyver, Dries Put, Sara Duquene, Esther Mulders, Xenia Geysmans, Siham Machkour, Ella Eyckmans, Stephanie Van den Bosch, Jeffrey Meskens, Astrid Vervoort, Manon Struys, Eva Steurbaut, Josje Kerkhoven, Hanne Hellinckx, Margot Denolf, Willem Vande Gaer, Nele Wellens, Liena Lauriks, Charlotte Portael, Femke Posthumus, Arne Sonck, Olivia Dotremont, Lize Cuypers, Louise Lambaerts, Levi Deblauwe, Jonas Van Doren, Liselotte Thijs, Stijn De Wever, Ine De Loore, Fenna Rozemond, Sarah van Eeghen,

Caroline Van de Pol, Maud Vanmeerhaeghe, Frederick Van Gestel, Camille Deckers, Julie Lavrysen, Lien Goethals, Younes Haidar, Arnout Coosemans, Katrien Hendrix, Eva Vandenhende, Emilie Hermans, Claudia De Roovere, Astrid De Smet, Michelle Luypaert, Indy Van Noten, Wim Nijs, Eva Sevrin, Lena Agten, Onur Ciftcibasi, Janne Coonen, Louise De Bisscop, Charles De Meester, Goedele Denil, Sil De Schepper, Kaat Doupagne, Aiko Janssens, Jens Pauly, Igor Serbovets, Lois Brochez, Kenneth Cordon, Issam Dakka, Daantje Idelenburg, Sara Lam, Bjarne Devolder en Alix Opoku Bosompra.

Dank ook aan Remco Sleiderink en Lieven Buysse, respectievelijk decaan en onderwijsdecaan van de KU Leuven Campus Brussel, en aan Patricia Beijsens en Clara van den Broek, respectievelijk van de afdeling Kleinkunst en de afdeling Acteren van het Koninklijk Conservatorium van Antwerpen, die het vak altijd een warm hart hebben toegedragen. Bijzondere dank aan Niels Janssens van uitgeverij LannooCampus, die mij heeft aangespoord om dit handboek te schrijven, en aan rector Rik Torfs, die creatief schrijven aan de KU Leuven heeft geïntroduceerd als een keuzevak voor alle geïnteresseerde studenten.

EEN STUDENTE HEEFT GESCHREVEN: ‘MIJN BROER LAG OP DE RUG VAN de zetel.’

‘Wat bedoel je?’ vraag ik. ‘Ik kan het wel raden of vermoeden, maar de formulering moet preciezer, helderder.’

‘Is het wel een zetel?’ vraagt de ene Nederlandse van de groep. ‘Met “zetel” bedoelen jullie toch “fauteuil”? Ik zie dan zoiets.’ Ze tekent met haar handen in de lucht. Het zou een gitaar kunnen voorstellen, of een vrouw, maar ja, het is een fauteuil, een chic meubel om in te zitten, of op te zitten.

‘Jullie zeggen “bank”, zeg ik. ‘Een 2-zit of een 3-zit. Zetel is hoe dan ook niet goed. Ook in Vlaanderen is het geen “zetel”.’

‘Wat dan wel?’ vraagt de studente die de zin geschreven heeft.

‘Sofa’, zegt de Nederlandse. ‘Of canapé, of ... nou ja, sofa.’

‘Voor mij is dat een zetel’, zegt de eerste studente gedecideerd.

‘Laten we er toch maar een sofa van maken’, zeg ik. ‘Een sofa met een vlak waarop je zit en eentje waartegen je leunt.’

‘De rugleuning.’

‘Inderdaad. De bovenkant van die rugleuning, dat is waarop die jongen ligt.’ Ook ik maak nu gebruik van mijn handen. We zien hem allemaal liggen, die jongen, boven op de rugleuning, op een strook die te smal is. Hij mag er niet liggen, maar hij ligt er graag en zijn ouders zijn niet in de buurt, dus doet hij lekker zijn zin. Later in het verhaal zal hij eraf donderen, niets gebroken, gelukkig.

‘Googel “sofa”, zeg ik. ‘De kans is groot dat je een site vindt waarop ze het over de onderdelen hebben.’

Het internet is een goudmijn aan woorden. Je moet het kaf van het koren weten te scheiden, de schapen van de bokken. Wanneer ik later ‘sofa’ googel, word ik niet wijzer. Misschien kan het niet helderder dan dit: ‘Mijn broer lag op de rugleuning van de sofa.’ Helderder kan wel, maar dan wordt het lelijk en log: ‘Mijn broer lag op de bovenkant – of bovenrand? – van de rugleuning van de sofa.’ Een compromis zou kunnen zijn: ‘Mijn broer lag boven op de rugleuning van de sofa.’